

Орехова Л. І.

*кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри загальних дисциплін та мовної
підготовки іноземних громадян
Південноукраїнського національного
педагогічного університету
імені К. Д. Ушинського*

ВИКОРИСТАННЯ ІСТОРИЧНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СУЧАСНІЙ ОСВІТІ

У статті доведено, що значний часовий відтинок відділяє сьогодні від того часу, коли була написана «Наука про рідномовні обов'язки». Однак більшість положень її педагогічних технологій є незаперечно зобов'язаними й актуальними для сучасної рідномовної політики та мовленнєвої практики в Україні. «Рідномовний катехізис» Івана Огієнка повинен стати концептуальним статутом у ділянці мовної політики й освіти задля забезпечення державності українського народу, підняття його культурного рівня, виховання національно-патріотичних почуттів.

Ключові слова: *рідномовні обов'язки, рідна мова, педагогічні технології, основні положення, рідномовна політика, мовленнєва практика, Іван Огієнко.*

Содержание статьи доказывает, что значительный временной отрезок отделяет от того времени, когда была написана «Наука об родноязычных обязанностях». Однако большинство положений ее педагогических технологий являются неоспоримо зобов'язаними и актуальными для современной родноязычной политики и речевой практики в Украине. «Родноязычный катехізис» Ивана Огиенка должен стать концептуальным уставом в области языковой политики и образования для обеспечения государственности украинского народа, поднятия его культурного уровня, воспитания национально-патриотических чувств.

Ключевые слова: *родноязычные обязанности, родной язык, педагогические технологии, основные положения, родноязычная политика,*

речева практика, Иван Огиенко.

The table of contents of the article proves that znachitel'niy a temporal segment dissociates from that time, when «Science was written about rodnoyazychnykh duties». However most positions of its pedagogical technologies are beyond controversy topical and actual for a modern rodnoyazychnoy policy and vocal practice in Ukraine. The «rodnoyazychnyy catechism» of Ivan Ogiienka must become conceptual regulation in area of linguistic policy and education for providing of the state system of the Ukrainian people, raising of his standard of culture, education of nacional'no-patrioticheskikh senses.

Key words: *rodnoyazychnye duties, the mother tongue, pedagogical technologies, substantive provisions, rodnoyazychnaya policy, vocal practice, Ivan Ogiienko.*

Багата та різноманітна творча спадщина Івана Івановича Огієнка неодноразово ставала об'єктом уваги науковців. Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми, дозволяє виділити такі напрями досліджень спадщини вченого: науково-педагогічний (А. Алексюк, О. Біла, С. Болтівець, О. Гривнак, Л. Ляхоцька, В. Майборода, А. Марушкевич, Н. Ничкало, Г. Опанасюк, Т. Роняк); видавничий і редакторський (Т. Ківшар, Ф. Погребенник, М. Тимошик); літературознавчий (В. Мацько, О. Мишанич, Є. Сохацька). Однак, незважаючи на досить широкий спектр досліджень різноманітних аспектів спадщини І. Огієнка, недостатньо вивчені, на наш погляд, ефективність упровадження педагогічних технологій ученого щодо практичного вивчення рідної мови, у цьому і полягає актуальність нашого дослідження.

У статті розглядаємо елементи лінгводидактичної спадщини Івана Огієнка, робимо спробу представити як системоутворювальний компонент педагогічні технології рідномовної політики у сучаній освіті.

У 1936 р., перебуваючи в еміграції у Польщі, І. Огієнко видає у друкарні отців Василіан у Жовкві книжку «Наука про рідномовні обов'язки», що стала рідномовним катехізисом для вчителів, робітників пера, духовенства, адвокатів, учнів і широкої громадськості. Написати цю книгу автора змусила сучасна йому рідномовна практика й політика, що вели до мовного винародовлення, національного та громадського нігілізму українського етносу як у Великій Україні, так і далеко за її межами. Усвідомлення дослідником рідної мови як найважливішої основи, на якій духовно й культурно зростає кожний народ, випливало з таких чинників: національною ознакою самоідентифікації народу є рідна мова, а найміцнішим цементом єдності нації є добре вироблена літературна форма рідної мови. Через це, зауважував учений, кожний народ виробляє собі певну реальну практику, щоб

забезпечити рідній і літературній мові найкращий і найлегший розвиток. В означеній праці І. Огієнко виклав основні принципи рідномовної політики (рідномовні обов'язки), які розумів як збір державних і приватних практик найкращого «розвою рідної і літературної мови, потрібних для скорішого духовного поступу народу та його культури» [2; с. 12]. Рідномовна політика, на думку вченого, є надзвичайно важливою для будь-якого народу, її мусить знати кожний інтелігент, який бажає бути свідомим членом своєї нації. «Знання рідномовних обов'язків сильно підносить національну свідомість, а вона – найкращий ґрунт для знання й розвитку соборної літературної мови» [2; с. 12].

У «Науці про рідномовні обов'язки» чітко простежується двобічність поглядів ученого на феномен «рідна мова». Як громадський діяч, учений пов'язує її з державними цінностями, які оновлюються в духовній культурі кожного народу. За його словами, рідна мова – то найважливіший ґрунт духовного й культурного розвою народу, то «сила культури, а культура – сила народу» [2; с. 12]. Як патріот своєї країни, учений стверджує, що тільки рідна мова є для людини найвищою цінністю, оскільки приносить найбільше й найглибше особисте щастя, водночас вона є і найвищою державною цінністю, оскільки формує найсильніші патріотичні характери.

Ми погоджуємося з думкою академіка А. Богуш [4, с. 87], що незаперечними цінностями сучасної освітянської мовної політики в Україні повинні стати такі слова І. Огієнко: «Без добре виробленої рідної мови немає всенародної свідомості, без такої свідомості немає нації, а без свідомості нації – немає державності, як найвищої громадської організації, в якій вона отримує найповнішу змогу свого всебічного розвитку й виявлення» [2, с. 11].

Аналіз праці «Наука про рідномовні обов'язки» дозволяє дійти висновку щодо цілісності системи поглядів ученого на порушену ним проблему, різнобічності підходів до її висвітлення, багатоаспектності шляхів її вирішення. У назвах розділів книги простежується прагнення автора довести, що розв'язання означеної проблеми залежить від послідовної діяльності кожного громадянина, кожного члена суспільства. Невелика за обсягом книга вміщує методологічні засади впровадження рідномовної політики в державне життя, обіймає серії рідномовних приписів для всіх членів суспільства, незалежно від їхнього віку, соціального статусу, професії, місця проживання тощо.

Основними засадами рідномовної політики держави вчений вважає забезпечення якнайкращого розвитку «спільної для всіх племен її народу літературної мови» [2, с. 13]. Свої рідномовні обов'язки щодо літературної мови держава повинна виконувати через церкву, школу, пресу, урядову та

судову системи, письменників, інтелігенцію, театр, кіно, радіо тощо, де вживання унормованої літературної мови є обов'язковим.

Стрижнем концепції мовної освіти Івана Огієнка є оволодіння кожним громадянином соборною літературною мовою. Найпершими рідномовними обов'язками громадянина є охорона честі рідної мови, її практичне використання у родинному та громадському спілкуванні. З-поміж десяти найголовніших мовних заповідей свідомого громадянина найбільшу увагу привертають такі: «1. Мова – то серце народу: гине мова – гине народ. 2. Хто цурається рідної мови, той у саме серце ранить свій народ. 7. Головний рідномовний обов'язок кожного свідомого громадянина – працювати для збільшення культури своєї рідної літературної мови. 10. Кожний свідомий громадянин мусить практично знати свою соборну літературну мову й вимову та свій соборний правопис, а також знати й виконувати рідномовні обов'язки свого народу» [2, с. 15].

Другим концентром уваги автора «Науки про рідномовні обов'язки» є висвітлення через систему тез-приписів основного рідномовного гасла «Для одного народу – одна мова і вимова, один правопис» та розкриття практичних шляхів його реалізації. Сучасний І. Огієнкові стан мовленнєвої практики в Україні та в діаспорі свідчив про відсутність єдиних мовних правил та норм, яких би дотримувались усі, хто розмовляє українською мовою. Вчений вважав, що «без соборної літературної мови жодний, навіть дуже численний народ, не може стати свідомою нацією» [2, с. 16]. Соборна літературна мова, вимова і правопис надають глибокого почуття всенародної єдності, живої духовної сили й політичної могутності, стають могутнім зряддям для виховання правдивих національних талантів і геніїв. Учений зауважував, що першою ознакою інтелігентності людини є добре знання нею літературної мови, яке здобувається лише через навчання.

Основними носіями добре виробленої літературної мови, повинні бути ті люди, від яких навчається її пересічний громадянин. Це насамперед письменники, представники преси, духовенство, працівники культури, науки, інтелігенти вільних професій, державні службовці. Кожний письменник, як творець соборної літературної мови, повинен, по-перше, не тільки досконало практично й теоретично знати свою соборну літературну мову, але й постійно поновлювати ці знання. По-друге, письменник повинен дбати про форму та ідею своїх творів. Мова його творів повинна бути «небуденною, соковитою, промовистою, яскравою» [2, с. 21], а ній повинно бути багато синонімів, епітетів. При цьому вона має бути вільною від говіркових та місцевих слів, архаїзмів, що можуть застосовуватися у творах лише з метою «артистичною

або ілюстраційно-науковою» [2, с. 21].

Особлива роль у навчанні рідної мови та вихованні національно свідомих громадян повинна належати, за І. Огієнком, школі: «школа – то найсильніше джерело вивчення й консервації своєї рідної мови взагалі, а літературної зокрема, тому цілий народ мусить пильно дбати, щоб усі школи були тільки рідномовні, бо тільки вони виховують свідому націю» [2, с. 26]. Забезпечення рідномовного виховання можливе лише за умов, коли кожний учитель, незалежно від фаху, досконало володіє рідною мовою, вимовою, правописом, знає Науку про рідномовні обов'язки і невпинно наполегливо виконує всі її приписи. Учитель рідної мови мусить «пильнувати, викликувати у своїх учнів любов, пошану та зацікавлення до рідної мови, а це приведе до глибокого вивчення її» [2, с. 27].

Палкий прибічник родинного виховання («домашньої церкви») Іван Огієнко вірив у надзвичайне значення впливу й прикладу батьків на формування світогляду і національно-патріотичних почуттів молоді. Рідномовне виховання, за І. Огієнком, повинно забезпечуватися в сім'ї такими засобами: спілкування в родині повинно здійснюватися тільки рідною мовою; батьки мусять призвичаювати дітей до читання рідномовної літератури; в родині повинна бути складена бібліотека найкращих творів українського письменства; кожна мати мусить добре знати Науку про рідномовні обов'язки і виховувати дітей згідно з її приписами. Батько і, особливо, матір, яку вчений вважав чулішою до мови і тому впливовішою на мовне виховання дітей, повинні пильнувати, щоб перша мова їхньої дитини була «справді матірня, – своя рідна». Вчений застерігав, що дитина вважатиме тільки ту мову за рідну, якою говоритиме перші п'ять років свого життя, відтак, особа, що не зросла на рідній мові, загублена для нації, бо «ціле життя буде безбатченком, і справи рідної нації будуть для неї чужі» [2, с. 27].

Особливу увагу привертають положення й рекомендації, сформульовані вченим-педагогом щодо визначення мети, функцій і завдань педагогічної системи та її окремих структурних підрозділів у виконанні рідномовної політики з урахуванням типу закладу освіти та вікових особливостей учнів і студентів. Навчання у школі з першого року повинно провадитися соборною літературною мовою. Головне завдання початкової школи в рідномовній ділянці – практично навчити своїх учнів соборної літературної мови та соборного правопису. Про початкову освіту в рідномовній школі повинно піклуватися все громадянство, бо «кожна дитина, яка покінчила чужу науку, але не вміє писати й читати рідною мовою, втрачена для народу» [2, с. 30]. Середньошкільна молодь повинна старанно вивчати соборну літературну

мову, виховуватися на творах рідної літератури, особливо тих, що змальовують ідею всенаціонального почуття, знати головні рідномовні обов'язки. У вищій школі студентство повинно «добре знати найперше свою соборну літературну мову й вимову, правопис. Особливо ж мусять вони плекати вивчення складні своєї мови й пишати її знанням» [2, с. 32]. Окрім цього, студентство зобов'язане добре знати Науку про рідномовні обов'язки й віддано працювати за її наказами та для проведення її в життя. У навчальному закладі студенти мусять використовувати рідномовні підручники, опановувати рідномовну фахову термінологію, збирати діалектологічний матеріал для вивчення рідної мови.

Аналіз рідномовних приписів Івана Огієнка для шкільної молоді свідчить про диференціацію підходів, що базуються на вікових характеристиках, до вивчення рідної мови, на ступінчатій складності вимог до кожного етапу. Проте мета автора залишається незмінною – прилучення дитини до скарбниць рідної мови, плекання в неї потягу до кращого оволодіння нею, виховання засобами рідної мови національно свідомих громадян.

Ще одним аспектом рідномовного виховання і навчання, що відображений на сторінках «Науки про рідномовні обов'язки», є проблема рідномовної освіти дітей, які проживають поза межами етнічних українських земель, а також кодекс рідномовної поведінки українця на еміграції. І. Огієнко дотримувався думки, що найміцнішою ланкою, що пов'язує емігранта з нацією є рідна мова, тому він повинен використовувати її якнайбільше, сумлінно навчати рідної мови і рідномовних обов'язків своїх дітей, опікуватися закладанням рідномовних шкіл, усіма можливими заходами запобігати мовному винародовленню. До тих, хто відривався від рідного народу, зраджував його культурі і традиціям, професор-патріот Іван Огієнко був надзвичайно суворим. Зокрема, він зауважував: «Мовне винародовлення завжди провадить до морального каліцтва, а воно – найродючіший ґрунт для злочинів. Через це мовно винародовленого уважай за духовно прокаженого; не май із ним жодних стосунків, як із заразливо хворим» [2, с. 39].

В аспекті започаткованого дослідження особливий інтерес викликають ті розділи й положення Огієнківської «Науки про рідномовні обов'язки», які присвячені позашкільному рідномовному вихованню. Принагідно зауважимо, що значна кількість рідномовних приписів щодо позашкільної освіти, є однаково актуальною для позакласної роботи, навіть більше, в деяких випадках означені поняття можуть виступати як абсолютні синоніми, або ж як відокремлені, але неподільні частини цілісного феномена «позааудиторна робота». Добре організовану позашкільну (позакласну) роботу Іван Іванович уважав одним з могутніх двигунів розвитку рідної мови. Фундаментальними засадами означених видів робіт є залучення народу до активного використання рідної мови в усіх видах мовної комунікації; організація

широкої мережі популярних курсів літературної мови для широкої громадськості: заснування й підтримка «Гуртків плекання рідної мови»; поширення товариствами позашкільної освіти знань найголовніших рідномовних обов'язків. Свідченням того, яке важливе значення посідає позааудиторна робота у концепції мовної освіти Івана Огієнка, може слугувати той факт, що в «Науці про рідномовні обов'язки» автором, по-перше, подано цілісну систему приписів щодо позакласної та позашкільної мовно-освітньої роботи для найрізноманітніших за віковими, соціальними та професіональними показниками верств українського громадянства, по-друге, розкрито конкретні механізми організації та функціонування шкільних та позашкільних мовних товариств, гуртків тощо. Так, у розділі «Найперші рідномовні обов'язки кожного громадянина» професор Огієнко зазначає, що «кожний свідомий громадянин мусить дбати, щоб навіть у найменших оселях закладалися «Гуртки плекання рідної мови» [2, с. 15], що насамперед повинні активно діяти при церковних парафіях та закладах освіти. Душею «Гуртка плекання рідної мови» повинен бути вчитель рідної мови, який уже на етапі середньої загальної освіти залучає молодь до активної праці в гуртку. Студенти вищої школи, за І. Огієнком, повинні не лише щонайменше два роки працювати в «Гуртку плекання рідної мови», але й поставити собі за святий обов'язок заснувати у своїй місцевості такий гурток. У «Гуртках плекання рідної мови» Іван Огієнко вбачав важливий орган єднання нації, тому задля забезпечення діяльності професором були розроблені статут гуртка та вимоги до урядження «Свята рідної мови». Головною метою гуртка є вивчення і плекання рідної літературної мови. Членами гуртка можуть бути громадяни без обмеження віку, водночас усі члени гуртка поділяються на дві групи: а) рідномовну молодь, і б) прихильників рідної мови (рідномовна молодь, що не досягла статутного віку, не може бути повноправним членом гуртка). Залежно від статусу члена гуртка, змінюються його завдання. Для рідномовної молоді вони містяться у вивченні рідної літературної мови. Прихильники ж рідної мови, окрім означеного завдання, мають й інше, як-от: плекати рідну літературну мову. Статутом гуртка визначаються умови обрання, кількісний склад, звітність Президії гуртка. Особливої уваги заслуговують ті положення Статуту, що стосуються завдань та напрямів діяльності Президії гуртка. З-поміж основних можна визначити: організацію навчання рідної мови рідномовною молоддю та всіма членами гуртка; урядження гурткових та прилюдних читань на мовознавчі, літературознавчі теми, а також читань творів рідномовного красного письменства; урядження театральних вистав і літературних вечорів, де вживається лише зразкова літературна мова і вимова; розповсюдження серед широкого громадянства мовознавчої літератури; дослідження місцевих говірок; закладання в місцевих школах «Гуртків плекання рідної мови»; урядження «Свята рідної мови». Основні завдання, що ставляться І. Огієнком перед членами гуртка, відповідають загальній концепції «Науки про рідномовні обов'язки», тобто праця їхня повинна організовуватися за такими гаслами: «Для одного народу – одна літературна мова і вимова, один правопис; ніхто не може знати своєї літературної мови, не навчившись її; всі працюємо для збільшення культури своєї літературної мови». З-поміж інших вимог рідномовної молоді та прихильників рідної мови

зазначимо: глибокі знання та праця на впровадження в життя «Науки про рідномовні обов'язки»; вживання тільки соборної літературної мови; опрацювання мовознавчої літератури; передплата рідномовного друкованого органу і т. ін.

Важливим напрямом діяльності «Гуртків плекання рідної мови» І. Огієнко вважав урядження «Свята рідної мови», що спрямоване на: «а) з'ясування громадянству величезного значення для нації рідної мови; б) звеличення рідної мови; в) з'ясування головних рідномовних гасел і «Науки про рідномовні обов'язки» [2, с. 42]. Науковець подає чітку методичку організації свята, викладає його програму, що охоплює доповіді про значення рідної мови; з'ясування головних рідномовних гасел і обов'язків; декламації і співи для звеличення рідної мови. Прикінцевим акордом рідномовного катехізису Івана Огієнка став рідномовний гімн українця, який повинен згуртовувати народ, закликати його шанувати свою рідну мову як найбільший всенаціональний скарб.

Підсумовуючи сказане, зауважимо, що «Наука про рідномовні обов'язки» цілісно і послідовно доводить, що рідна мова є об'єднувальним, консолідувальним чинником, оскільки «Держава, що не об'єднує всіх племен свого народу соборною літературною мовою, завжди наражена й на політичне роз'єднання цих племен» [2, с. 13]. Логіка структури та методика викладу «Рідномовного катехізису», аналіз назв кожного з 37-и розділів та їх змісту допомагають дійти висновку, що професор Іван Огієнко ставив перед собою завдання створити працю популярну за викладом, але законодавчу за своїм характером. Сам Іван Огієнко покладав велику надію на те, що його робота сприятиме консолідації українського етносу. У часописі «Рідна мова» у 1936 році він зазначав: «Випускаємо цю книгу з глибокою надією, що вона широко піде в найдавніші наші закутки, кожному відкриваючи очі на його рідномовні обов'язки! Нехай кожен, хто одержить цю книгу, конче передасть її своїм знайомим» [3, с. 331]. Перспективу дослідження вбачаємо у вивченні та використанні педагогічних технологій Б. Грінченка, Х. Алчевської.

Таким чином, незважаючи на те, що значний часовий відтинок відділяє сьогодні від того часу, коли була написана «Наука про рідномовні обов'язки», більшість її положень є незаперечно актуальними для сучасної рідномовної політики та мовленнєвої практики в Україні. Відсутність єдиної мовної політики, нечітка самоідентифікація значної кількості українців, що через історичні обставини втратили почуття національної приналежності, спричинили певне мовне винародовлення, що, зрештою, веде до втрати єдності нації. «Рідномовний катехізис» Івана Огієнка повинен стати концептуальним статутом у ділянці мовної політики й освіти задля забезпечення державності українського народу, підняття його культурного рівня, виховання національно-патріотичних почуттів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біла О. М. Реалізація «рідномовних обов'язків» Івана Огієнка в позакласній роботі з учнями 5–7 класів : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Олена Мансафівна Біла. – Одеса, 2002. – 253 с.
2. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки / Іван Огієнко. – Львів : Українська Академія Друкарства ; вид-во «Фенікс» при сприянні фонду «Відродження», 1995. – 46 с.
3. Огієнко І. Рідна мова. – 1936. – Ч. 9 / Іван Огієнко. – Жовква : друкарня ОО Василян. – 331 с.
4. Богуш А. М. Ціннісні орієнтири рідномовних обов'язків у спадщині І. Огієнка / Алла Михайлівна Богуш // Цінності освіти і виховання : наук.-метод. збірник / за заг. ред. О. В. Сухомлинської. – Київ, 1992. – С. 87–90.